

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 13 juni 2022

Mål nr

T 2206-21

PARTER

Klagande

Miljö- och tillståndsnämnden Ängelholms kommun
262 80 Ängelholm

Motpart

BN

SAKEN

Utdömande av vite

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts, Mark- och miljööverdomstolen, dom 2021-03-19 i mål
M 2269-20

DOMSLUT

Högsta domstolen upphäver Mark- och miljööverdomstolens dom och fastställer mark- och miljödomstolens domslut.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Miljö- och tillståndsnämnden i Ängelholms kommun har yrkat att Högsta domstolen ska upphäva Mark- och miljööverdomstolens dom och fastställa mark- och miljödomstolens dom.

BN har motsatt sig att Mark- och miljööverdomstolens dom ändras.

DOMSKÄL

Vad målet gäller

1. Målet gäller utdömning av vite. I målet aktualiseras dels frågan om en person har haft faktisk och rättslig möjlighet att följa ett vitesföreläggande, dels frågan om han har haft giltig ursäkt för att inte göra det.

Bakgrund

2. Vid inspektioner på en fastighet i Ängelholm under 2014–2017 konstaterades att gödselplattan inte klarade av att hantera den mängd gödsel som förvarades där och att gödselvatten därför rann ut i närliggande mark. Fastigheten ägdes av BN fram till den 9 oktober 2017 då den överläts genom gåva till hans son.

3. Med stöd av 26 kap. 9 § miljöbalken beslutade Miljö- och tillståndsnämnden i Ängelholms kommun den 14 december 2017 att förelägga BN att som verksamhetsutövare vidta vissa åtgärder. Föreläggandet innebar bl.a. att BN inom viss tid skulle komma in med handlingar som styrkte hur gödsel och gödselvatten hade tagits om hand från fastigheten. Föreläggandet var förenat med ett löpande vite om 10 000 kr per vecka. BN delgavs föreläggandet. Beslutet om föreläggande fick laga kraft.

4. Miljö- och tillståndsnämnden ansökte därefter om att mark- och miljödomstolen skulle förplikta BN att betala 10 000 kr i vite enligt

föreläggandet avseende perioden 3–9 april 2019. I ansökan angavs att gödseln var borttagen från gödselplattan men att BN inte hade inkommit med några handlingar.

5. BN motsatte sig ansökan och invände att han hade upphört med sin näringsverksamhet.

6. Mark- och miljödomstolen biföll ansökan om utdömande av vite. Mark- och miljööverdomstolen har upphävt domen och avslagit ansökan. Enligt Mark- och miljööverdomstolen hade BN giltig ursäkt för sin underlåtenhet att efterkomma föreläggandet.

7. BN har i Högsta domstolen i huvudsak anfört att han inte äger fastigheten, att hans verksamhet upphörde 2015 och att hans son enligt en överenskommelse mellan dem ska ta hand om all gödsel.

Vitesföreläggande enligt miljöbalken

8. En verksamhetsutövare ska utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Alla som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som medfört skada eller olägenhet för miljön ansvarar till dess skadan eller olägenheten har upphört för att denna avhjälpas i den omfattning det kan anses skäligt enligt 10 kap. miljöbalken. (Se 2 kap. 3 och 8 §§ miljöbalken.)

9. Enligt 26 kap. 9 § miljöbalken får en tillsynsmyndighet i det enskilda fallet besluta om de förelägganden och förbud som behövs för att miljöbalken samt föreskrifter, domar och andra beslut som har meddelats med stöd av balken ska följas. Ett beslut om föreläggande och förbud får enligt 14 § samma kapitel förenas med vite. Lagen (1985:206) om viten är då tillämplig.

Viteslagen

Föreläggande av vite

10. Ett vitesföreläggande ska vara riktat till en eller flera namngivna fysiska eller juridiska personer (adressater). När ett vitesföreläggande innebär en skyldighet för adressaten att vidta en viss åtgärd, ska det av föreläggandet framgå vid vilken tidpunkt eller inom vilken tidsfrist åtgärden ska vidtas. (Se 2 § första stycket viteslagen.)

11. I vissa fall framgår det av den tillämpliga bestämmelsen till vem föreläggandet ska riktas. Om det inte gör det, får den saken bestämmas utifrån ändamålet med vitesföreläggandet och med beaktande av vem eller vilka som har bäst förutsättningar att fullgöra det som föreläggandet avser. Om det finns flera möjliga adressater, ankommer det på den utfärdande myndigheten att bestämma om föreläggandet bör riktas till samtliga dessa personer eller om det lämpligen bör begränsas till någon eller några av dem. Ett föreläggande får inte riktas mot någon som kan antas sakna faktisk eller rättslig möjlighet att följa föreläggandet (se 2 § andra stycket viteslagen).

12. Kravet på att adressaten ska ha faktisk och rättslig möjlighet att följa föreläggandet innebär bl.a. att vite inte får föreläggas om det är känt att adressaten är fysiskt förhindrad att följa föreläggandet, exempelvis på grund av sjukhus- eller anstaltsvistelse. Vidare måste adressaten ha tillräcklig faktisk rådighet över den egendom som avses med föreläggandet och en rättslig möjlighet att efterkomma detta. Det får alltså inte finnas några författningsbestämmelser eller myndighetsbeslut som fränkänner adressaten rätt att råda över egendomen i det avseende som föreläggandet förutsätter. (Se prop. 1984/85:96 s. 48.)

Utdömande av vite

13. En domstol som ska pröva ett yrkande om utdömande av vite ska kontrollera om det finns lagliga förutsättningar att lägga vitesföreläggandet till grund för en dom. Vidare ska domstolen pröva om adressaten i objektiv mening har brutit mot föreläggandet och om överträdelsen i så fall har varit ursäktlig. Prövningen ska också omfatta frågan om ändamålet med vitet har förlorat sin betydelse och om det föreligger särskilda skäl för jämkning.
14. Mottagaren av ett vitesföreläggande har ett strängt ansvar för att fullgöra det som anges i föreläggandet (se ”Vitesjämkningen I och II” NJA 2020 s. 893 I och II). Det åligger adressaten att visa att överträdelsen har varit ursäktlig. I övrigt är det sökanden som ska visa de omständigheter som ska läggas till grund för bedömningen. (Se ”Stilo-fåtöljen” NJA 2015 s. 512.)
15. En förutsättning för att ett vite ska kunna dömas ut är att beslutet om vitesföreläggande har fått laga kraft. I målet om utdömande av vite utgör de ställningstaganden som låg till grund för det lagakraftvunna beslutet utgångspunkt för prövningen. Den som vill ifrågasätta dessa utgångspunkter har alltså att i första hand överklaga föreläggandet.
16. Det sagda innebär bl.a. att domstolen i ett mål om utdömande av vite normalt har att utgå från att den som vitesföreläggandet har riktats mot är rätt adressat och att denne har haft faktiska och rättsliga möjligheter att efterkomma föreläggandet. En omprövning av dessa frågor aktualiseras framför allt i den situationen att den som föreläggandet riktats mot gör gällande att det efter att föreläggandet utfärdades har inträffat omständigheter som innebär att denne inte längre kan anses vara rätt adressat eller av annat skäl har förlorat möjligheten att efterkomma föreläggandet. Domstolen kan också ompröva den utfärdande myndighetens bedömningar om de framstår som uppenbart felaktiga.

17. Därutöver kan en bedömning av adressatens möjligheter att efterkomma ett föreläggande bli aktuell inom ramen för en prövning av om adressaten har haft giltig ursäkt för att inte ha följt föreläggandet. Det handlar då emellertid i regel inte om sådana absoluta och permanenta hinder som innebär att de grundläggande förutsättningarna för vitesföreläggandet brister utan i första hand om tillfälliga och oförutsedda omständigheter, exempelvis sjukdom, som gör att adressaten inte kan lastas för att inte inom föreskriven tid ha efterkommit föreläggandet (jfr 32 kap. 8 § rättegångsbalken om laga förfall).

Bedömningen i detta fall

18. BN överklagade inte beslutet om att utfärda vitesföreläggandet. Beslutet fick därmed laga kraft. I målet om utdömmande av vite utgör de ställningstaganden som låg till grund för det lagakraftvunna beslutet utgångspunkt för prövningen.

19. I målet ska främst prövas om föreläggandet var lagligen grundat och om det har efterkommits. I prövningen ingår också att bedöma om det har inträffat omständigheter som innebär att BN har saknat möjligheter att följa föreläggandet eller att han har haft giltig ursäkt.

20. Föreläggandet hade författningsstöd. Det framgick tillräckligt tydligt vilken åtgärd som skulle vidtas och inom vilken tid det skulle ske. Det står klart att BN inte har följt föreläggandet inom den angivna tiden.

21. BN var fastighetsägare och verksamhetsutövare under den tid då bristerna i gödselhanteringen ursprungligen konstaterades. Överlåtelsen av fastigheten till hans son skedde kort tid innan föreläggandet utfärdades. Det var därför inte uppenbart felaktigt att rikta föreläggandet mot honom.

22. BN har i detta mål åberopat en överenskommelse med sin son om gödselhantering. Varken överenskommelsen eller det som BN i övrigt har fört

fram talar med någon styrka för att han saknade möjlighet att följa föreläggandet eller för att han har haft giltig ursäkt för att inte göra det.

23. Av uppgifterna i målet framgår det inte att ändamålet med vitet har förlorat sin betydelse eller att det finns några särskilda skäl för jämkning.

24. Det förelagda vitet ska därför dömas ut.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Johnny Herre, Stefan Johansson, Cecilia Renfors och Johan Danelius (referent)
Föredragande har varit justitiesekreteraren Anna Eberstål